

Galuška, Luděk

Neznámé slovanské pohřebiště u Vranovic (okr. Břeclav) a jediné nálezy z něj pocházející

In: *Konference Pohansko 1999 : 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko : Břeclav-Pohansko 3.-4.VI.1999*. Měřínský, Zdeněk (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, pp. 185-197

ISBN 80-210-2547-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133140>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NEZNÁMÉ SLOVANSKÉ POHŘEBIŠTĚ U VRANOVIC (OKR. BŘECLAV) A JEDINÉ NÁLEZY Z NĚJ POCHÁZEJÍCÍ

V roce 1992 se v jedněch brněnských starožitnostech objevily dva menší exempláře staroslovanské keramiky s místem původu ve Vranovicích (okr. Břeclav). Bylo to v době, kdy tento druh předmětů mohl být volně obchodován. Po nějakém čase se podařilo zjistit i majitele obou hmků a následně také jejich nálezové okolnosti. Majitelem byl pan Ladislav Harašta z Brna, bývalý bagrista, který se v 70. letech se svým mechanismem aktivně podílel na výstavbě vodního díla Nové Mlýny. Podle jeho výpovědi byla v roce 1976 odebírána zemina na stavbu hrází asi 1 km severoseverovýchodně od obce Vranovice v místech zvaných Závistice. Poloha je ohraničena na západě silnicí vedoucí z Vranovic do Přísnotic, na severu bezejmenným lesíkem, na východě potokem vtékajícím u místního hřiště do říčky Šatavy a na jihu areálem vranovického zemědělského družstva. Terén se v době prací svažoval od silnice k potoku v rozmezí 181 až 176 m n. m. přibližně ve směru SZ–JV (obr. 1). Při odebírání zeminy zde opakovaně docházelo k narušování kostrových hrobů, o čemž byly údajně informovány příslušné orgány. S pokračujícími zemními pracemi pak s velkou pravděpodobností došlo k úplnému zničení slovanského pohřebiště. Vlastním přičiněním náleze, který v době přestávky prohledával výkopy, byly kromě už vzpomenutých dvou nádobek zachráněny ještě železný meč, části ostruh se zbytky různých kování, sedm více či méně zachovalých keramických hrnců a sekera s dlouhými bočními ostny. Bohužel v průběhu jednání v roce 1992 byly dva hmký ve starožitnostech prodány tajemnému majiteli a sekera se po nálezů ztratila. Moravské zemské muzeum tak v roce 1993 odkoupilo od majitele kolekci sestávající ze sedmi nádob (Pa 38/93), železného meče (Pa 36/93) a částí ostruh a kováníček jejich záchytného systému, popř. kování jiného účelu (Pa 37/93).

Popis a vyhodnocení předmětů

1. Meč

Meč byl v době předání značně zkorodován a sestával ze tří částí (obr. 2). Původně byl dlouhý asi 86 cm (střední část rukojeti se nezachovala). Jeho hlavice byla složena nejméně ze tří dílů – vlastního tělesa hlavice, opěrného plechu a klínku. Těleso hlavice (dl. 6,5 cm, v. 2,3 cm, š. 1,6 cm) je obloukovitě, sedlovitě, v půlkruhu směrem nahoru stočené a má vyvýšený středový vrchol. Také opěrný plech (dl. 7,3 cm, v. 0,3 cm, š. 1,6 cm) je mírně obloukovitě stočený směrem nahoru. Rentgenové prozáření odhalilo přítomnost klínku (dl. asi 1,6 cm) vyplňujícího zbývající část mezi násadním trnem a příliš velkým otvorem v tělese hlavice. Na základě prozáření také nelze vyloučit přítomnost jakéhosi podkladového plechu mezi hlavicí a opěrným plechem. Délka násadního trnu, tzn. rukojeti, je jen přibližná, neboť byla poškozena. Záštitá je poměrně úzká (š. 2,0 cm, v. 0,9 cm) a dlouhá (původně asi 12,5 cm) a jeden z jejích zachovalých konců je mírně přehnutý směrem k čepeli. Nelze vyloučit, že se záštitá k okrajům poněkud zužovala. Čepel je u záštity širší (6,5 cm), směrem k hrotu

se mírně zužuje (5,8 cm) a na průřezu má tvar protáhlé osmičky se zahrocenými konci. Její zachovalá délka činí asi 74 cm.

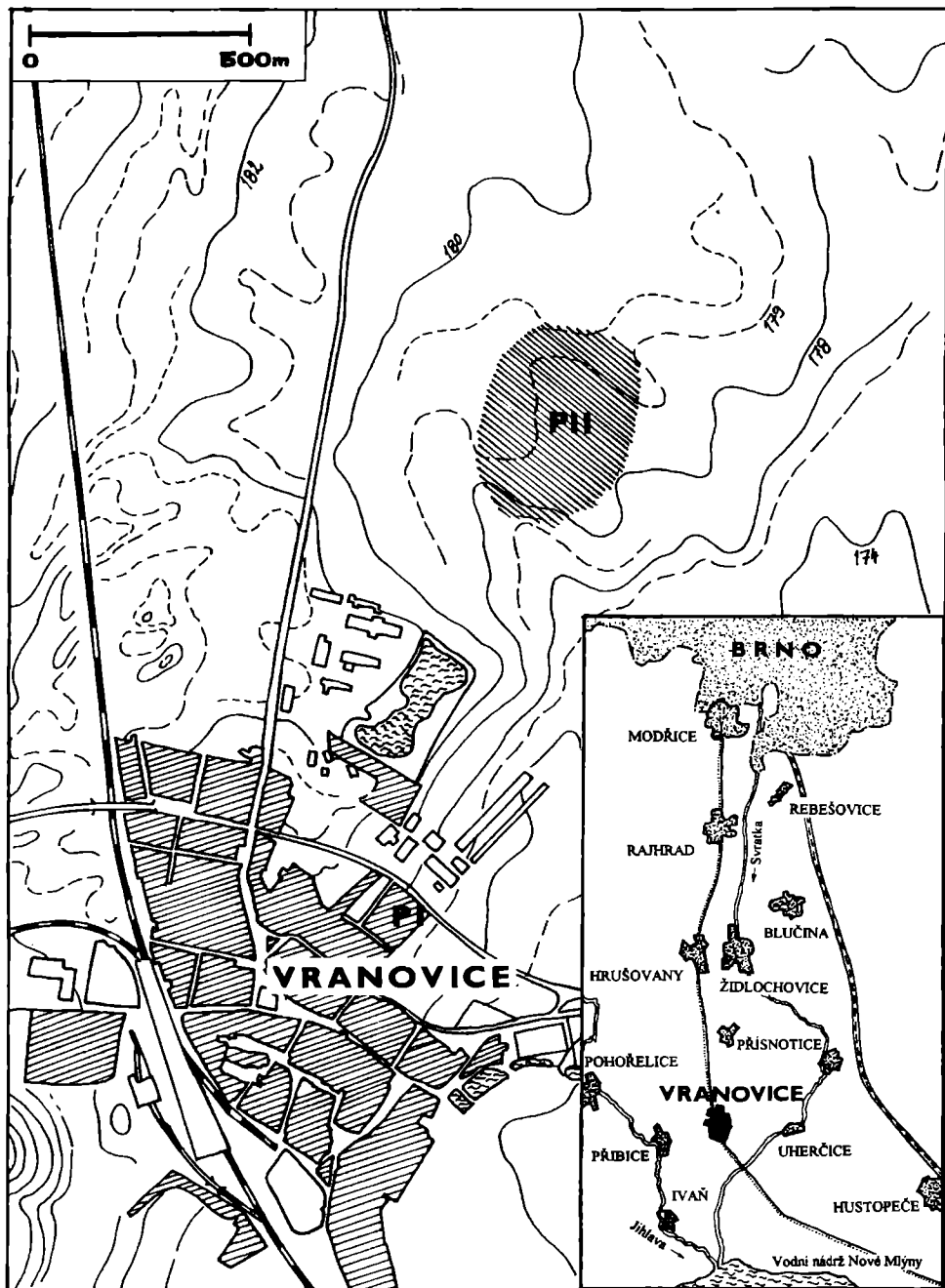
Za účelem komplexního poznání meče byly na Odboru nauky o materiálu Strojní fakulty VUT Brno vyhotoveny rentgenogramy a provedena metalografická analýza. Práce koordinoval ing. Zdeněk Kukla (tímto mu i dalším pracovníkům VUT děkuji). Z čepele byly vyříznuty dva vzorky přesahující polovinu jejího průřezu, jeden 15 cm pod záštitou a druhý 15 cm od špičky meče. Následně byly vzorky vybroušeny, vyleštěny a naleptány leptadly NITAL a KLEMM I. Po fotografickém zdokumentování struktury při 50 a 300 násobném zvětšení byly vzorky pozorovány pomocí mikroskopu. Jako pomocné metody k identifikaci jednotlivých strukturálních fází bylo použito měření mikrotvrdosti Vickersovou metodou při zatížení 1 N / 15 s. Z analýz vzešly následující závěry.

Vranovický meč byl vykovan ze tří velkých plátů oceli. Střední část tvoří čistě feritický plát (max. 0,018 %C), který je měkký a houževnatý a slouží k případnému zastavení vzniklé trhliny. Velikost zrn feritu v tomto pásu odpovídá většinou stupni 6–7 ASTM, ale vyskytuje se v něm i několik velkých zrn (stupeň 2 ASTM), které pravděpodobně narostly v důsledku rekrytalizačních procesů. Oboustranně byly ke středovému plátu kovářským způsobem přivařeny dva nauhličené pláty s jemnou feriticko-perlitickou strukturou. Tyto pláty byly pravděpodobně před nauhličením skovány ze 2 až 3 kusů železa, a to ve směru šířky čepele. Podle množství perlitu ve struktuře lze odhadnout obsah uhlíku v břitě mezi 0,5–0,6 %. Ve struktuře je patrné i značné množství velkých vměstků, ve kterých jsou obsaženy prvky běžné v minerálech jako Mg, Si, P, Ca (chemická analýza provedena na elektronovém rastrovacím mikroskopu JOEL 840 A s pomocí analyzátoru LINK).

Na základě analýz můžeme říct, že meč byl vyroben poměrně běžným způsobem, tedy nakováním nauhličených plátů na feritický střed. Vzhledem ke značnému množství vměstků a skutečnosti, že nedošlo k jeho tepelnému zpracování, tzn. zakalení, byly jeho mechanické vlastnosti spíše průměrné než dobré.

Meč představuje nejvýznamnější část vranovického souboru. Při zpracování norských mečů raného středověku označil J. Petersen v roce 1919 jemu podobné exempláře jako typ Y a datoval je nejspíše do 1. poloviny 10. století. S tímto vyhodnocením se ztotožnil také A. N. KIRPIČNIKOV (1966, 34) a nověji i A. GEIBIG (1991, 145–146), kteří za dobu jejich největšího výskytu považují právě 10. až začátek 11. století. Naopak časnější dataci mečů typu Y naznačil ve třicátých letech už H. ARBMAN (1937, 227–229; zde i citace výše uvedené Petersenovy práce) a později také A. RUTTKAY (1976, 264), kladoucí počátky předmětného typu už do konce 9. století, resp. do doby Velké Moravy. Z českých badatelů se v souvislosti s nálezy mečů typu Y z Litoměřicka a z moravských Rebešovic daným typem zabývali M. ZÁPOTOCKÝ (1965, 224–226) a J. KRÁL (1970–1971, 20). Zatímco první z nich se k dataci mečů z Litoměřic-Sancí, Počápel, snad z Libkovic pod Řípem a meče z neznámého naleziště uloženého v teplickém muzeu blíže nevyjádřil, J. Král uvedl, že rebešovický meč podle něj zpřesňuje dataci z konce 9. století na „poslední třetinu tohoto věku“ Zřejmě jako poslední se problematikou mečů typu Y zabýval V. TURČAN (1997, 79–83), a to na podkladě už dříve z Dunaje vybagrovaného meče uloženého dnes ve sbírkách Archeologického muzea SNM v Bratislavě. Objevení se daného typu klade do souvislosti s příchodem maďarských kmenů do Podunají, zároveň však bratislavský exemplář považuje za výrobek západní nebo severské proveniencí. I když se nejednalo o luxusní kus, nese podle V. Turčana všechny znaky kvalitního výkovku.

Meče typu Y jsou společně s meči typů X a M většinou považovány za technologicky relativně jednoduché výrobky, a i když se počítá s jejich západoevropským původem, řada badatelů soudí, že je mohli vyrábět i domácí kováři (např. POULÍK 1957, 282; KLISKÝ 1964,

Obr. 1. Vranovice, okr. Břeclav. PI – poloha pohřebiště zkoumaného v letech 1932 a 1941, PII – přibližná poloha místa pohřebiště zničeného v roce 1976. Orientační výřez mapky prostoru jižně od Brna. Kresba S. Doleželová a autor.

111). Toto přesvědčení se zakládá na jednoduchém ztvárnění a upevnění hlavice, absenci dekoru v podobě tautzie a na charakteru čepelí, většinou vzniklých tak, že na měkčí středový pás byly oboustranně nakovány tvrdší břity. Nicméně prozatím alespoň u jednoho exempláře – meče z Libkovic pod Řípem – byla metalograficky doložena čepel zhotovená metodou svářkového damašku, a čepel „bratislavského“ kusu byla zase opatřena výrobní značkou, což jsou atributy značné kvality. Obrátíme-li nyní pozornost na meč z Vranovic, nebylo ani upevnění jeho hlavice úplně jednoduchou záležitostí. Kovář musel na trn čepel nasunout opěrnou destičku, potom snad podkladový plech a nakonec hlavici s klínkem. Pak následovalo roztepání konce násadního trnu v nýt, který zabránil vyvlečení hlavice z rukojeti. Zůstane asi navždy nezodpovězenou otázkou, proč bylo k upevnění hlavice použito klínu. Snad to bylo opravdu jenom proto, že při výrobě meče došlo k vyhotovení většího násadního otvoru. Možné však také je, že na starší čepel byla upevněna nová „modernější“ a lépe vyhovující hlavice. Ať tak či onak, výše uvedené skutečnosti naznačují, že se v některých případech nemuselo jednat o příliš jednoduché výrobní postupy. I přesto se však na základě prováděných průzkumů raně středověkých mečů z Moravy přikláníme k názoru, že slovanští kováři doby velkomoravské už dovedli vyrobit nejen meče jednodušších typů, včetně Y, ale snad i meče složitější, např. některé exempláře typu H.

Ačkoliv je Petersenovo členění stále používané, neodráží už dnes tvarovou škálu mečů v celé jejich šíři. U jednotlivých autorů, kteří se meči zabývali a zabývají poněkud hlouběji, se proto objevují nová typová označení a pokusy o jejich ještě detailnější rozřazení. Např. u A. GEIBIGA (1991, Abb. 1, Abb. 14) odpovídá Petersenovu typu Y kombinační typ 13, varianta I. Meče v ní zastoupené mají dvojdílnou hlavici, přičemž v prvním případě se tato směrem ke konci zužuje, v druhém případě jsou konce naopak skosené a vytažené směrem nahoru, takže vytvářejí dva okrajové vrcholy (třetí ve středu je vlastní nýtovitě ukončení násadního trnu). Meč z Vranovic patří k této druhé skupině. Geibigova II. varianta 13. typu už obsahuje meče vrcholného středověku s masivní širokou jednodílnou hlavici. Podle našeho názoru scházejí v jeho členění exempláře s jednodílnou hlavici s obloukovitou dolní částí a se třemi vrcholy v horní části a dále exempláře s jednodílnou hlavici nahoře jen se středovým vrcholem a spodní částí obloukovitě prohnutou. Možná, že právě ony stojí vývojově a snad i časově mezi oběma Geibigovými variantami. Z našeho území by k první skupině patřil např. meč z Rebešovic, ke druhé pak meč z Litoměřic a meč vybagrovaný z dunajského koryta. Odpovídala by tomu i jejich datace – v případě Rebešovic do konce 9. století a Bratislavy asi do 1. poloviny 10. století. Celkovým vzhledem se vranovickému meči nejvíce podobají meče z německého Bruckenbergu a naleziště u Kipfenbergu (GEIBIG 1991, Taf. 1: 1–3, Taf. 14: 1–3). Přitom jistě stojí za povšimnutí, že z celého Německa je známo jen 6 lokalit s nálezy I varianty 13. typu, resp. Y, z toho 3 v horním Podunají a 3 ve středním Porýní (GEIBIG 1991, Abb. 49). Z ČR známe 6 mečů typu Y, tedy typu 13/I, z toho 2 z Moravy a 4 z Čech, ze Slovenska pak další 2 (Marcelová a Hurbanovo). V kontrastu s tím z míst, kde meče nezdřídka tvořily součást výbavy významných bojovníckých hrobů, tedy z území Chorvatska, Jugoslávie či Rakouska, se zástupci typu Y neobjevili (VINSKI 1981; 1983; 1985; SZAMEIT 1986).

Z našeho území je meči z Vranovic nejbližší, a to nejen teritoriálně, meč z Rebešovic (KRÁL 1970–1971). Oba mají téměř shodné rozměry i tvar hlavice, podobnou příčku-záštitu i čepel. Rebešovický meč pochází z hrobu, ve kterém se dále našly ostruhy se zbytky tkanin a železný nůž. Samotný meč vězel v dřevěné pochvě potažené plechem, se kterou souvisela dvě železná nákončí a "protáhlý předmět s uzavřeným okem k provlečení řemeně" (asi průvlečka s dlouhým ramenem – pozn. L. G.). Také vranovický meč s velkou pravděpodobností pochází z hrobu, avšak za daného stavu o jeho další výbavě nelze uvažovat.

Z našeho souboru však s mečem mohlo souviset kování, podle nálezce sebrané právě neda-leko něj (viz níže).

Pro stanovení chronologie vranovického meče máme k dispozici jen omezené prostředky. Přesto však lze konstatovat, že na základě současných poznatků neobsahuje pojednáva-ný soubor žádný materiál, který by bylo možné bez problémů začlenit do 10. století, popř. doby ještě pozdější. I když musíme vzít v úvahu, že jednotlivé části vranovického meče ne-musejí pocházet z jedné doby, jsme toho názoru, že jako celek byl meč z Vranovic používán již v 9. století.

2. Části ostruh a drobná kování

a/ Prokazatelně lze do souvislosti s ostruhami dát tři železné předměty (obr. 3: 4). Ve dvou případech se jedná o horní části ramen s neúplnými bodci, v jednom případě o koncovou část ramene s kvadratickou ploténkou. Bodec u lépe zachovalého exempláře je téměř celý, takže byl dlouhý asi 2,0 cm a má kruhový průměr. Ramena u bodce měla na průřezu tvar půlkruhu, směrem ke koncům přecházela v pásek. Ploténka byla kvadratická (1,6 x 1,6 cm), v horní části opatřená směrem na rameno kolmým žlábkem, v němž se nacházely tři otvory pro nýty. Zbytky linií táhnoucích se zejména na spodní části ploténky ve směru rovnoběžném s rameny dovolují uvažovat o nějaké formě výzdoby. Z dochovalých fragmentů je také zřejmé, že ostruhy charakterizovala široce rozevřená ramena a poměrně křehká konstrukce.

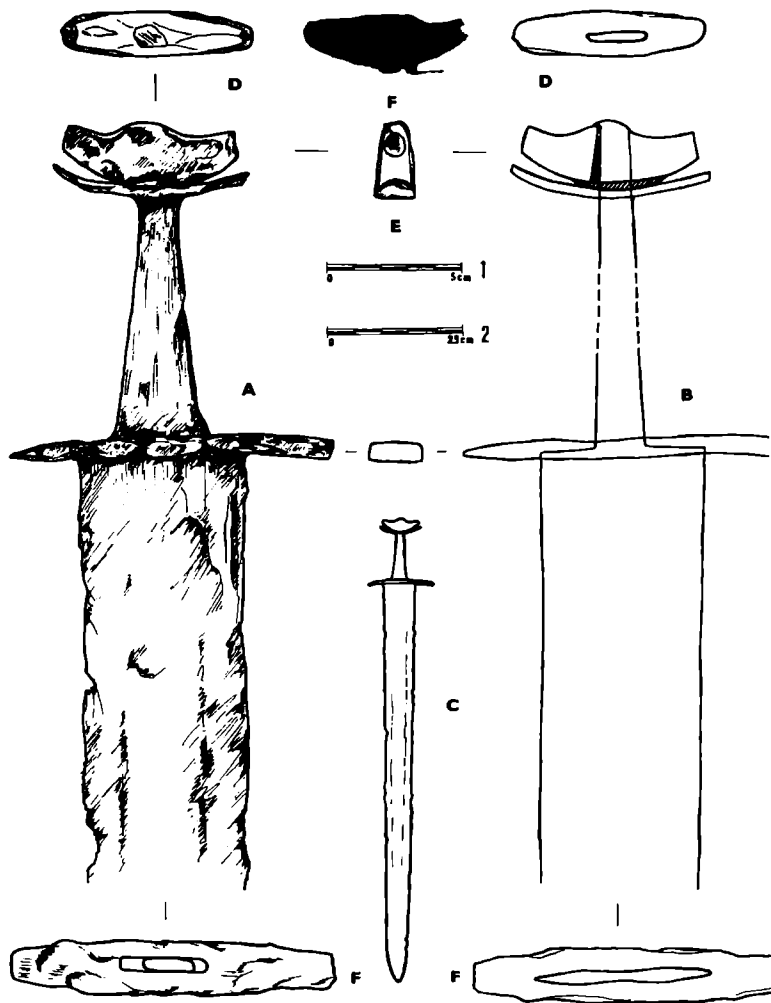
b/ Malá železná průvlečka a přezka s týlovou destičkou se zbytky kůže tvořící doposud jeden celek (obr. 3: 1). Rámeček přezky má oválný tvar a je opatřen trnem. Třminkovitou průvlečku charakterizuje obdélníkový štítek s vyvýšeným středovým žebrem. Z rozměru destičky a ploténky lze uvažovat o přibližně 1,4 cm širokém pásku kůže, pomocí kterého byly ostruhy upevněny k obuvi.

c/ Část páskového kování sestávající ze dvou plechů spojených pomocí klavírového pan-tu (dl. 3,5 cm, š. 2,5 cm). Jeho okrajové části jsou sice odlomeny, přesto se na obou docho-valy dva otvory pro nýty (obr. 3: 7).

d/ Čtyři kousky železných předmětů, ve dvou případech snad ze skob nebo z nějakých poutek (obr. 3: 2–6).

Tři části ostruh patří ke skupině, která je v rámci velkomoravských jezdeckých potřeb za-stoupena největším počtem kusů. Jedná se ostruhy, jejichž ramena byla ukončena ploténka-mi s horizontálně umístěnými nýty, ostruhy, které se objevily na všech významnějších nekropolích z doby Velké Moravy (PROFANTOVÁ 1994, 79). Původně byly tyto ostruhy V. HRUBÝM (1955, 184) a B. DOSTÁLEM (1966, 75) označeny jako typ IA, postupem do-by se však v souvislosti s dalšími vyhodnoceními objevila i jiná typová označení (RUTT-KAY 1976 – typ 2; BIALEKOVÁ 1977 – typ IV.A; WACHOVSKI 1986/87 – typ VM; KA-VÁNOVÁ 1976 – typ II; a další). Mezi badateli nicméně panuje vzácná shoda v tom, že té-měř všichni datují ostruhy pojednávané skupiny do 1. poloviny 9. století. Nechybí však ani závěr, že se některé exempláře mohly objevit už v závěru století 8. Soudí tak M. REJHOL-COVÁ (1995, 53) na podkladě nálezů z pohřebiště v Čakajovicích, i když i ona většinu tam-ních ostruh klade mezi roky 800-830. Pravděpodobně tedy nechybíme, pokud začleníme úloмок ostruh z Vranovic do průběhu 1. poloviny 9. století.

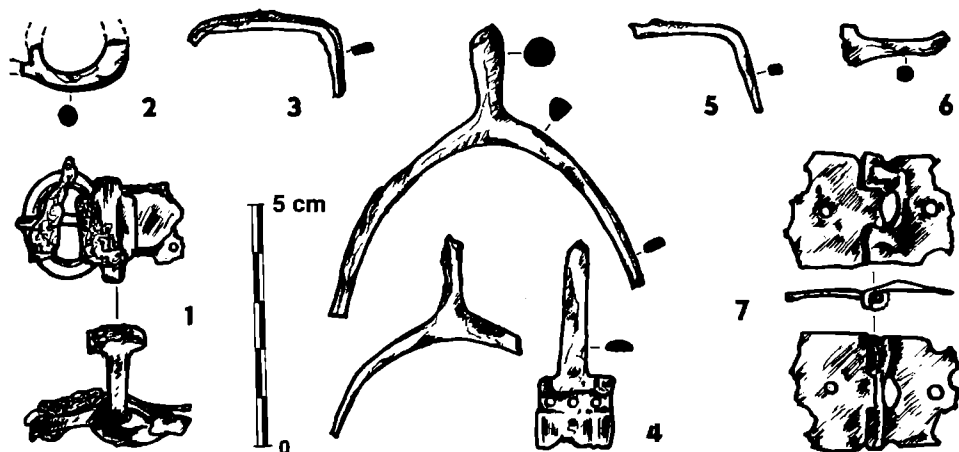
S ostruhami, přesněji s jejich záchytnými řemínky souvisí i další nález, kterým je kom-plet oválné přezky s trnem a týlovou destičkou se zbytky kůže, do níž je doposud zaklesnu-ta průvlečka. Jedná se o část záchytné garnitury, která se původně nacházela na jednom z konců záchytného řemínku. Jde o nález, který poměrně často doprovází v hrobech právě ostruhy, nicméně našly se i garnitury bez ostruh (GALUŠKA 1996, 51–52). Ty se považují

Obr. 2. Vranovice, okr. Břeclav. Nálezy ze zničeného pohřebiště. Meč typu Y. A – rukojeť s hlavicí a příčkou a částí čepele, B – překreslený rentgenový snímek s vyznačením jednotlivých částí hlavice, klínku (černě) a podkladového plechu? (šrafovaně), C – celkový tvar meče, D vlevo – hlavice shora, D vpravo – opěrný plech hlavice zdola, E – hlavice z boku, F – rentgenový snímek hlavice (stranově otočeno). Kresba autor.

za upínací součásti tzv. lýtkových řemínků, kterými se omotávaly kalhoty v místech lýtek. Šlo vlastně o součást kroje.

Nesnadný je pokus o interpretaci zbývajících předmětů. Přesto relativně lépe jsme na tom v souvislosti s dvojdílným páskovým kováním opatřeným pantem. Jedna z hypotéz jeho upotřebení souvisí právě s mečem, přesněji se způsobem, jakým byla pochva meče upevněna k opasku. Jisté vysvětlení můžeme spatřovat v nálezovém celku hrobu 23 ze slovenské Závady (BIALEKOVÁ 1982, 149–153, obr. 13–14). Jeho hlavní součástí byl masivní meč

Obr. 3. Vranovice, okr. Břeclav. Nálezy ze zničeného pohřebiště. 1 – přezka s tmem, průvlečkou a částí destičky se zbytky kůže, 2, 3, 5, 6 – části železných předmětů nejasného tvaru a funkce, 4 – část ostruh, 7 – část dvojčílného kování s pantem. Kresba autor.

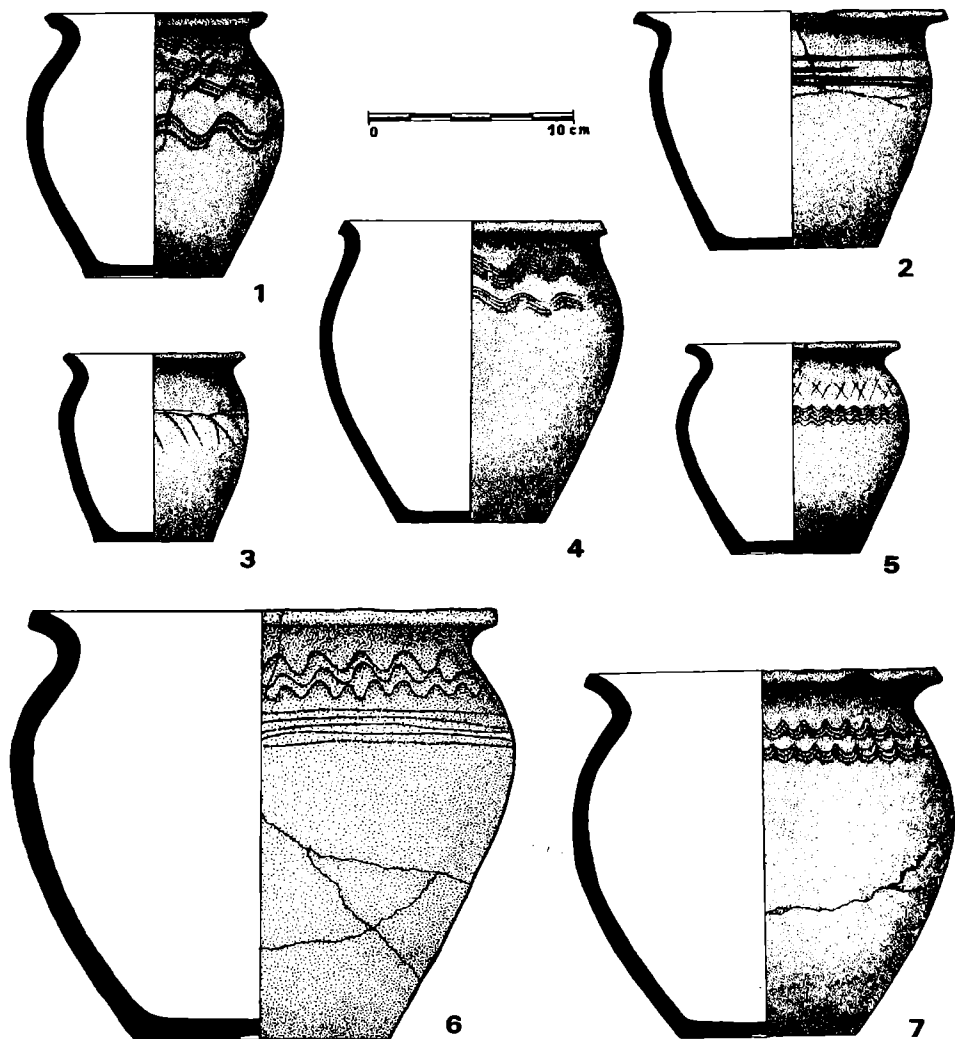
typu X, poblíž kterého se našla tři kování tvořící garnituru – jazykovité nákončí, průvlečka s dlouhým ramenem a kompletní dvojčílné kování s pantem. Právě tomuto kování na obou polovinách opatřeném třemi nýty snad mohlo odpovídat kování z Vranovic. Napovídalo by tomu i místo jeho nálezů nedaleko meče. V Závadě se dvojčílné kování našlo v blízkosti krčních obratlů, z čehož D. Bialeková usoudila, že tamní meč byl nošen v poloze přes rameno. Nelze to však samozřejmě považovat za jediné možné vysvětlení, stejně jako nelze vranovický nálezy bez pochyby vztáhnout právě a jen k meči.

Ostatní části železných předmětů z Vranovic nevykazují žádnou zvláštnost, na základě které bychom mohli určit jejich použití. Snad jen v souvislosti s ohnutými pásky (obr.3: 3, 5) bychom mohli uvažovat o skobách, jež mohly najít využití při budování dřevěného obložení hrobové jámy, jak tomu bylo např. v Břeclavi-Pohansku nebo v Uherském Hradišti-Sadech, pohřebišti u sakrálního komplexu (GALUŠKA 1996, obr. 85: 1–4). Nelze samozřejmě vyloučit ani jiná vysvětlení.

3. Keramické nádoby

a/ Malá, neforemná, v ruce robená nádobka s nerovným povrchem hnědé až hnědočerné barvy (obr. 4: 3). Je vyhotovena z hlíny s vysokým obsahem slídy. Horní části nádoby včetně okraje jsou modelovány jen volnou rukou bez použití zarovnávacích nástrojů, proto je okraj zvlněný a jen neuměle zaoblený, pod hrdlem jsou zřetelné otisky prstů. Dno je rovné. Výzdoba v horní třetině hrnku sestává z plytkých, stěží znatelných, jakoby zavěšených, nesoměrných půlobloučků. V. 10,8 cm, max. Ø 9,0 cm.

b/ Štíhlá, v ruce robená, výrazně zploštělá nádoba vejčitého tvaru s mírně prohnutým hrdlem a nevýrazným okrajem (obr. 4: 4). Je vyhotovena z hlíny obsahující i větší kamínky, povrch vyhlazen a vypálen do tmavě hnědé až hnědočerné barvy. Nádoba byla tvarována volnou rukou, což dokládají šikmé linie na vnitřní straně i její nerovnoměrná horní část. Okraj byl však zešikma seřezán. Dno je více méně rovné, asymetricky je na něm umístěn otisk ve tvaru obdélníku (1,3 x 2,2 cm). Výzdoba sestává z jednoduché vlnovky těsně pod okrajem, v mís-

Obr. 4. Vranovice, okr. Břeclav. Nálezy ze zničeného pohřebiště. Keramické nádoby. Kresba M. Zezulová.

tech nad maximální výdutí se táhnou dvě linie nesouměrných hřebenových vlnic. Dekor byl tvořen na stojící nebo jen velmi pomalu se otáčející nádobě. V. 16,5 cm, Ø 13,1–15,2 cm.

c/ Neforemná, v ruce robená nádoba pohárovitého tvaru, s nerovným povrchem a výrazně ven vytaženým okrajem (obr. 4: 2). Je vyhotovena z jemné hlíny bez výraznějších příměsí, povrch má vyhlazený a rovnoměrně vypálený do šedohněda. Nejsou znatelné stopy po obtáčení, a to ani v horní části. Jen vnější plocha okraje byla zřejmě zarovnána dřívkem, neboť je válcovitě seřezána. Náznak žlábků na vnitřní straně okraje – límců – vznikl úpravou ve volné ruce. Dno je rovné, pouze po obvodu je zřetelná rýha, jako stopa po jeho připev-

nění k tělu nádoby. Výzdobu tvoří jednoduché, nesouměrně ryté a nedotahované obvodové linie. Vznikly na stojící nebo jen zvolna se pohybující nádobě. V. 12,0 cm, Ø 15,5 cm.

d/ Malá, poměrně souměrná nádobka vejčitého tvaru, alespoň v horní třetině tvarovaná na kruhu (obr. 4: 5). Je vyhotovena z hlíny obsahující i větší kamínky a lupínky slídy. Povrch byl zřejmě potažen hlinkou, která se místy odlupuje a obnažuje materií, byl vypálen do hnědých až hnědočerných odstínů. Na hrdle a okraji jsou jasné stopy po obtáčení v podobě jemných obvodových rýžek. Okraj je kuželovitě seřezán. Dno je mírně vtaženo dovnitř, jeho okraje přecházejí. Výzdobu tvoří linie zešikma se křížícími zářezů vytvořených otiskem hřebenevého rydla, pod nimi, na maximální výduti, je pak týmž nástrojem vyhotovena jemná, plytká obvodová vlnice. V. 11,1 cm, Ø 11,0 cm.

e/ Souměrná, pěkně tvarovaná nádoba vejčitého tvaru, obtáčená na hrnčířském kruhu (obr. 4: 1). Je vyrobena ze středně drsného materiálu bez výraznějších příměsí, povrch je potažen vyrovnávací vrstvou, která se však místy odlupuje. Na vnitřní i vnější straně jsou patrné obvodové jemné i hrubší linie, stopy po obtáčení. Pěkně je tvarovaný také okraj, který je nálevkovitě seřezán. Dno je rovné a je na něm otisknuta struktura dřeva, jeho okraje mírně přecházejí. Výzdobu tvoří čtyři obvodové linie z vícenásobných vlnic zhotovené na rotující nádobě. V. 14,7 cm, Ø 11,9 cm.

f/ Větší, souměrná nádoba výrazně vejčitého tvaru, alespoň v horní části obtáčená na kruhu (obr. 4: 7). Je zhotovena z hlíny obsahující drobné kamínky i slín. Kompaktní, mírně drsný povrch je vypálen do hnědých až černohnědých odstínů. Na dně je z vnitřní strany výrazná vrstva pisku obsahujícího větší kamínky. Na vnitřní straně hrdla jsou znatelné rhy jako stopy po obtáčení. Dno je rovné, ve středu má kruhový otisk po čepu hrnčířského kruhu o Ø 1,5 cm. Výzdobu pod hrdlem tvoří dvě linie souměrně vyhotovených vícenásobných vlnic. V. 19,5 cm, Ø 17,9 cm.

g/ Velká, souměrná nádoba vejčitého tvaru z větší části obtáčená na kruhu (obr. 4: 6). Je vyrobena z hlíny bez výraznějších příměsí. Povrch je vyhlazený, mírně drsný a poměrně rovnoměrně vypálený do světle hnědé barvy. Okraj je kuželovitě seřezán a nese jasné stopy po obtáčení v podobě obvodových rýh. Dno je rovné, ve středu má otisk osy hrnčířského kruhu o Ø 2,1 cm. Výzdobu tvoří tři linie jednoduchých obvodových vlnovek v podhrdlí, v místech maximální výduti je pět obvodových rýh. V. 24,1 cm, Ø 4,0 cm.

Už z pouhého popisu a pohledu na obr. 4 je patrné, že keramický soubor zachráněný ze zničeného kostrového pohřebiště severovýchodoseverně od Vranovic je značně nesourodý. Obsahuje kusy po technologické stránce kvalitní, obtáčené a zdobené na hrnčířském kruhu, a to přinejmenším v horní třetině nádoby, ale i kusy značně primitivního rázu. Ty byly vyhotoveny ve volné ruce metodou nálepu, mají nerovný zvlněný povrch, nesouměrný okraj, a to i tehdy, byl-li zarovnáán dřívkem.

Z celku vybočuje štíhlá, do značné míry zploštělá nádoba vejčitého tvaru, která svým vzhledem i charakterem výzdoby upomíná na zdobenou variantu časně slovanské keramiky pražského typu (b – viz popis; obr. 4: 4). Tomuto začlenění pojednávaného hrnce by neodporovalo ani seřezání vnější strany okraje krátkého hrdla, které nemusí být vždy nutně chápáno jako technologicky vyspělejší prvek (GALUŠKA 1990, 577). Spíše asi vyplývalo z toho, že nádoba nebyla dotáčena na kruhu, takže po jejím vyhotovení zůstal okraj zvlněný a výrobce jej zarovnal dřívkem. Např. na Pohansku u Břeclavi se B. DOSTÁLOVI (1985, 60) rozбором časně slovanské a starohradištní keramiky podařilo zjistit, že u nezdobených, tzn. relativně starších nádob mělo 65 % seřiznuté okraje, zatímco 35 % jen zaoblené a naopak u relativně mladších zdobených hrnců bylo jen 15 % se seřezanými okraji a 85 % mělo okraje zaoblené. Podobnou situaci jsme zjistili na sídlšti ze 6.–7. století u Ostrožské Nové Vsi (okr. Uh. Hradiště). Studovaná nádoba z Vranovic nicméně měla rovné dno s obdélní-

kovitým otiskem nacházejícím se však mimo jeho střed. Dokládá to, že hrnec musel být tvarován na podložce, kterou však nebylo možné rychleji otáčet, protože by nádoba setrvačností spadla. Naopak jiné dva vranovické hrnce (g, f – obr. 4: 6, 7) měly přečnívající část osy hrnčířského kruhu vtačenu do samého středu jinak rovného dna. Byly tedy obtáčeny, čehož svědectvím je mj. i pravidelné provedení jejich výzdoby. Podobně tomu bylo také v případech dalších dvou nádob (e, d – obr. 4: 1, 5), jejichž dna sice nenesla otisk osy, ale o jejich tvarování na kruhové podkladce o menším průměru svědčí obvodové převisy po okrajích den, obvodové rýžky v horních partiích i charakter jejich výzdoby. První z obou nádob je po stránce technologické snad i nejlepším výtvozem celého souboru. Určitě by snesla srovnání s vypělou hrnčinou doby velkomoravské.

Totéž v žádném případě nemůžeme konstatovat o zbývajících třech nádobách z Vranovic. Obzvláště malý hrnek (a – obr. 4: 3) vykazuje několik archaických rysů, a to včetně výzdoby sestávající z jemně rytých, nesouměrných půlobloučků. Tvarově bychom jemu podobné nezdobené exempláře našli už v hrobech a na sídlišťích mladšího časné slovanského horizontu (DOSTÁL 1985, tab. 12; FUSEK 1994, 105) datovaného do 7. století, zdobené kusy pak i na lokalitách z 8. popř. i 9. století. Ty by však nesly výzdobu spíše v podobě vícenásobných vlnic a rýh. Půlobloučkový dekor vranovického hrnku je na našich slovanských nalezištích spíše ojedinělý. Naopak výzdoba druhé nádoby (d – obr. 4: 5) v podobě jemně ryté, nízké vlnice provedené hřebenovým nástrojem v kombinaci s vpichy je běžnější a nachází se většinou na keramice předvelkomoravského období, kde často doprovází nálezy litých bronzových garnitur opasků a háčkovitých ostruh (GALUŠKA 1993, 105–105, obr. 1: 1–4). Ostatně územně nejbližší keramické nálezy podobného charakteru pocházejí ze samotných Vranovic (POULÍK 1948, tab. VII: 1, 2). Svým celkovým vzhledem se ze souboru vymyká poměrně široký vázovitý hrnek s výrazně ven vytaženým okrajem, zdobený nepravidelnými rýhami (c – obr. 4: 2). Byl tvarován v ruce, bez použití kruhu byla na něm aplikována i jednoduchá výzdoba v podobě nesouměrných rýh. Jde buďto o produkt podomácké výroby 9. století určený pro pohřební účely, nebo o keramiku předvelkomoravského období.

Pokud bychom při hodnocení nádob z pojednávaného vranovického celku brali v úvahu jen technologické hledisko a striktně vyšli např. z J. Poulíkem navrženého vývoje staroslovanské keramiky (POULÍK 1948, 89–101), pak by bylo možné stanovit následující chronologické začlenění jednotlivých kusů: Nejstarší, asi ze 7. století, by byl vejčítý hrnek podobný zdobené variantě keramiky pražského typu (b). Potom by následoval hrnek s výzdobou z půlobloučků, také snad ještě ze 7. století (a) a po něm hrnek s vpichy a jemnou vlnicí už z 8. století (d). Dvě nejrozměňší na kruhu obtáčené nádoby by patřily do 9. století (g, f), stejně jako nejvyspělejší kus s nálevkovitě seřezaným okrajem (e). Neforemný hrnek, jediná zdobená jednohrotým rydlem, může být stejně dobře výrobkem 8. jako 9. století (c). Problémem však je, že vranovické hrnce pocházejí z pohřebiště, a tedy nemusí plně odpovídat většinovému zastoupení keramické produkce ze souvěkých sídlišť, neboť – jak se často předpokládá – alespoň některé nádoby z hrobů mohly být vyhotoveny jen pro funerální účely. Takový příklad, kdy typologicky i technologicky velmi archaický hrnek byl součástí nálezového celku z konce doby velkomoravské, pochází např. z Uherského Hradiště-Sadů, z hrobu 75/61 (GALUŠKA 1996, 107–108). Vzhledem k tomu, že nevíme, jaké nálezy doprovázely jednotlivé vranovické hrnce v hrobech, nezbyvá než vyjít z nich samotných. Domníváme se proto, že šest nádob pochází z 2. poloviny 8. až 9. století. Jistou výjimku představuje nádoba podobná zdobenému pražskému typu, která by se ve výše uvedeném období už objevovat neměla. Buďto jde o archaický přežitek, nebo mělo dnes už neexistující pohřebiště SVS od Vranovic počátky v 7. století, tedy v době žárového ritu.

Lokace naleziště a závěrečné úvahy

Vranovice nepředstavují pro archeology neznámou lokalitu. Nejstarší nálezy zde byly získány už v 19. století (blíže viz SKUTIL 1937, 18, zvl. pozn. č. 92–94). Pro námi pojednávanou problematiku však mají největší význam vykopávky z let 1932 a 1941. Probíhaly na severním okraji obce, na mírném k severovýchodu se svažujícím návrší. Dnes bychom tehdy zkoumaná místa našli v severovýchodní části obce, asi 200 m jižně od areálu Agrokombinátu, v místě řadové bytové zástavby (obr. 1: PI). Na začátku srpna 1932 se zde však nacházelo pole Františka Lounka z Vranovic čp. 57, které zabíralo parcelu č. 1914. Právě na něm probíhala těžba písku, jehož bylo používáno ke stavbě železničního mostu. Při této těžbě také došlo k narušení kostrového pohřebiště, což vyvolalo průzkum, který posléze zasáhl i na sousední parcelu 1915/2. Bylo při něm prozkoumáno 100 hrobů, jejichž inventář byl postupně předáván do MZM v Brně. Další hroby (I–VII) objevil v roce 1941 J. Dezort na vedlejší parcele 1913/2. Pohřebiště a nálezy z něj pocházející byly zpočátku považovány za avarské, neboť se mezi nimi objevila i šavle (SKUTIL 1937, 18–19). Po válce vše uvedl na pravou míru a částečně je vyhodnotil J. POULÍK (1948, 17, 37, 42, 77, 166) a po něm B. DOSTÁL (1966, 190), který také – i vzhledem ke keramickým nálezům – stanovil počátky pohřebiště na přelomu 8. a 9. století s tím, že pohřebiště existovalo i po dobu Velké Moravy.

Při pohledu na polohy zkoumaného pohřebiště a zničeného pohřebiště je zřejmé, že obě nemohly být součástí jedné a téže nekropole. Dělí je od sebe přibližně 800 m. S velkou pravděpodobností se tedy jednalo o dvě samostatná pohřebiště využívaná přibližně ve stejnou dobu. V okolí Vranovic se nacházela ještě další kostrová pohřebiště, mohylové blízko lesíka na katastru Uherčic a ploché nalezené v obci Nosislav, žárové pak z časně slovanského období jižně od obce, u Ivaně (DOSTÁL 1966; 1985). Sídliště k pohřebištím u Vranovic doposud objevena nebyla, pouze leteckou archeologickou prospekci byly v okolí obce zjištěny náznaky nějakých objektů, prozatím blíže neurčených (KOVÁRNÍK 1993, 109). Měly by se nacházet při severozápadním okraji obce (kruhový příkop), na severním okraji Vranovic po levé straně silnice do Přisnotic, dále asi 1 200 m východně od obce po levé straně silnice do Velkých Němčic a konečně asi 1 500 m jižně od Vranovic při katastrálních hranicích s obcí Uherčice, kde by se snad mělo nacházet více než 10 obdélníkovitých objektů. Je ovšem samozřejmé, že dokud nebudou výsledky prospekce ověřeny „rýčem“, nelze než konstatovat, že sídliště k vranovickým pohřebištím doposud objevena nebyla.

Závěrem musíme říct, že je škoda, že místa severně od Vranovic unikla v roce 1976 pozornosti archeologů. Pokud by se tak nestalo, objevil by se na mapě slovanských pohřebišť z 8. a 9. století další bod.

LITERATURA

- ARBMAN, H. 1932: Schweden und das karolingische Reich. Stockholm.
- BIALEKOVÁ, D. 1977: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobodim (Typologie und Datierung), SIA XXV, 103–160.
- DOSTÁL, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- 1985: Břeclav-Pohansko III. Časně slovanské osídlení, Spisy FF č. 261. Brno.
- FUSEK, G. 1994: Slovensko vo včasných slovanských dobách. Nitra.
- GALUŠKA, L. 1990: Časně slovanské sídliště u Ostrožské Nové Vsi (okr. Uh. Hradiště) a otázka osídlení středního Pomoraví prvními Slovany, AR XLII, 564–586.
- 1993: Slovanská keramika v oblasti staroměstské aglomerace od konce 8. do poloviny 10. století, Slovákko XXXV, 101–113.
- 1996: Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum Říše Velkomoravské. Brno.
- GEIBIG, A. 1991: Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter, Offa-Bücher 71. Neumünster.
- HRUBÝ, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“. Praha.

- KAVÁNOVÁ, B. 1976: Slovanské ostruhy na území Československa, St AÚ Brno IV/3. Praha.
- KIRPIČNIKOV, A. N. 1966: Drevněrussoje oružije. Meči i sabli IX–XIII vv. Moskva – Leningrad.
- KLISKÝ, M. 1964: Územné rozšírenie a chronológia karolínskych mečov, ŠZ 14, 105–122.
- KOVÁRNIK, J. 1993: Výsledky letecké archeologické prospekce na jižní Moravě v r. 1991, PV 1991, 108–110, Brno.
- KRÁL, J. 1970-1971: Meč typu Y ze slovanského hrobu v Rebešovicích, Sborník ČSSA 4, 111-121.
- POULÍK, J. 1948: Staroslovanská Morava. Praha.
- 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, PA XLVIII, 241-388.
- PROFANTOVÁ, N. 1994: K nálezům ostruh z konce 7.-9. stol. v Čechách. In: *Mediaevalia archaeologica Bohemica* 1993, PA, Supplementum 2, 60-85.
- REJHOLCOVÁ, M. 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Analýza. Nitra.
- RÜTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), SIA XXIV, 245-395.
- SKUTIL, J. 1937: Avarské nálezy na Moravě. Litovel.
- SZAMEIT, E. 1986: Karolingerzeitliche Waffenfunde aus Österreich. Die Schwerter, ArchA 70, 385-411.
- TURČAN, V. 1997: Stredoveký meč vybagrovaný z Dunaja, Zborník SNM XCI, Archeológia 7, 79-83.
- VINSKI, Z. 1981: O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, Starohrvatska prosvjeta III/11, 9-54.
- 1983: Razmatranja o poslijekarolinškim mačevima 10. i 11. stoljeća u Jugoslaviji, Starohrvatska prosvjeta III/13, 7-52.
- 1985: Marginalia uz izbor karolinškog oružja u jugoistočnoj Evropi, Starohrvatska prosvjeta III/15, 61-117.
- WACHOWSKI, K. 1986/1987: Merowingische und karolingische Sporen auf dem Kontinent, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 14/15, 49-79.
- ZÁPOTOCKÝ, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, PA 56, 205-391.

Das unbekannte Gräberfeld bei Vranovice (Bezirk Břeclav/Lundenburg) und die einzigen, von ihm stammenden Funde

Die Gemeinde Vranovice (Bezirk Břeclav) befindet sich in Südmähren in der Umgebung von Pohořelice (Abb. 1). Diese Lokalität ist den Archäologen gut bekannt, da hier ein slawisches Körpergräberfeld vom Ende des 8. bis ins 9. Jahrhundert freigelegt wurde. Im Jahre 1976 gewann man nördlich von Vranovice Erde für den Dammbau des Stauwerks Nové Mlýny. Während der Förderung kam es zur Beschädigung des hier befindlichen Körpergräberfeldes, das nach und nach völlig zerstört wurde. Es wurden nur wenige Gegenstände gerettet – u. a. ein Eisenschwert, 7 Keramikgefäße, Bruchstücke von Sporen und Beschlägen mit deren Schnallengarnituren und einige Eisenbruchstücke. Der Satz dieser Gegenstände wurde vom Finder gekauft. Heute ist er im Mährischen Landesmuseum deponiert.

Den interessantesten Gegenstand stellt das Schwert dar (Abb. 2). Es handelt sich um den Y-Typ nach Petersen bzw. um die II. Variante 13 des Typus nach A. Geibig und war ca. 86 cm lang. Der Griff bestand aus einem typischen zweiteiligen Knauf, einem Dorn und einer dünnen Parierstange mit Andeutung einer kleinen Krümmung. Der Knauf war am Dorn mit Hilfe eines Eisenkeils angebracht, da das Stielloch von größerem Durchmesser war. Die metallographischen Analysen ergaben, daß das Schwert aus drei Stahlplatten geschmiedet worden war. Die mittlere Platte besteht aus Ferrit und zeichnet sich durch Weichheit und Zähigkeit aus. An diese Platte wurden beiderseits zwei Schneidenbänder angeschmiedet. Jedes von ihnen war aus weiteren 2 bis 3 Eisenstücken zusammengeschmiedet und nachher ausgekohlt worden. Die Klinge wurde nicht gehärtet. Das Schwert ist auf übliche Weise hergestellt, d. h. durch Anschmieden von ausgekohlten Platten an das Ferritmittelstück. Es handelt sich um eine Waffe von eher durchschnittlicher handwerklicher Qualität. Im Hinblick auf die Analogien aus Mähren, Böhmen und der Slowakei sowie darauf, daß man die weiteren Funde nicht in das 10. Jh. datieren kann, nehmen wir an, daß das Schwert im 9. Jh. in der Zeit Großmährens hergestellt und benutzt worden war.

Die Sporenteile aus Vranovice zählen zu denjenigen Sporen, deren Schenkel mit Nietplatten mit horizontal angebrachten Nietten abgeschlossen sind (Abb. 3: 4). Es geht hier um den IA-Typ V. Hrubýs oder den VM-Typ B. Dostáls, bzw. Wachowskys. Meistens sind die Exemplare dieses Typus in die 1.

Hälfte des 9. Jh. datiert, neuerdings taucht auch die Datierung an das Ende des 8. Jh. auf. Zu den Sporen gehört wahrscheinlich ein Teil der Schnallengarnitur in Form einer ovalen Schnalle mit Dorn, Schlaufen und kleinen Platten mit Lederresten (Abb. 3: 1). Weitere Eisenstücke lassen sich nicht näher interpretieren, wahrscheinlich kann nur der zweiteilige Beschlag mit einer Platte als ein aus dem Schnallensystem des Schwertaufhängers stammender Beschlag angesehen werden (Abb. 3: 7).

Der Keramiksatz aus Vranovice ist heterogen (Abb. 4). Man findet hier handgemachte Gefäße primitiver Art, nicht auf der Töpferscheibe nachgedreht, sowie technologisch vollkommene, auf der Töpferscheibe nachgedrehte Gefäße. Einige von ihnen verweisen in Form sowie Verzierung auf die Lokalitäten der frühslawischen Zeit des 7. Jh., andere lassen sich mit der Keramik der großmährischen Zeit vergleichen. Sechs Gefäße aus Vranovice kann man in die 2. Hälfte des 8. Jh. bis in das 9. Jh. datieren (Abb. 4: 1–3, 5–7). Das letzte Gefäß, das der verzierten Variante der Keramik des Prager Typus ähnlich ist, sollte jedoch in der oben angeführten Zeitspanne nicht mehr vorkommen. Aus diesem Grunde ist es nicht auszuschließen, daß das zerstörte Gräberfeld in Vranovice schon im 7. Jh. seinen Beginn hatte.

Leider wurde das Gräberfeld nicht von Archäologen untersucht. Die Funde, vor allem das Schwert, belegen, daß es reich und von großer Bedeutung gewesen sein mußte.

Abbildungen:

Abb. 1. Vranovice, Bezirk Břeclav. PI – Lage des in den Jahren 1932 und 1941 untersuchten Gräberfeldes PII – ungefähre Lage des im J. 1976 zerstörten Gräberfeldes. Kartenausschnitt vom Raum südlich von Brünn. Zeichnung von S. Doleželová und dem Autor.

Abb. 2. Vranovice, Bezirk Břeclav. Funde aus dem zerstörten Gräberfeld. Schwert vom Y-Typus. Griff mit Knauf und Parierstange und Teil der Klinge, B – nachgezeichnetes Röntgenbild mit Markierung einzelner Teile vom Knauf, Keil (schwarz) und Blech? als Unterlage (schraffiert), C – gesamte Schwertform, D links – Knauf von oben, D rechts – Stützblech des Knaufs von unten, E – Knauf von der Seite, F – Röntgenbild des Knaufs (seitenverkehrt). Zeichnungen vom Autor.

Abb. 3. Vranovice, Bezirk Břeclav. Funde aus dem zerstörten Gräberfeld. 1 – Schnalle mit Dorn, Schnallenrahmen und Teil der Riemenplatte mit Lederresten, 2, 3, 5, 6 – Teile der Eisengegenstände von unklarer Form und Funktion, 4 – Sporenteil, 7 – Teil des zweiteiligen Beschlags mit Angel. Zeichnung vom Autor.

Abb. 4. Vranovice, Bezirk Břeclav. Funde aus dem zerstörten Gräberfeld. Keramikgefäße. Zeichnung von M. Zezulová.

